

4. List »Vršačka kula«, broj 11 od 15. decembra 1867, str. 1; — 5. Arhiv Narodnog muzeja u Vršcu, (5.1) P. I. 3146; (5.2) P. I. 312; (5.3) P. I. 313; (5.4) P. I. 4443; (5.5) P. I. 4599; (5.6) P. I. 6487; (5.7) P. I. 1549; (5.8) P. I. 1553; (5.9) P. I. 1559; (5.10) P. I. 401; (5.11) P. I. 309; (5.12) P. I. 1555, P. I. 1554, P. I. 295; — 6. Istorijski arhiv u Beloj Crkvi, Statut kraljevskog slobodnog grada Vršca, 1873. godina.

THE GERMAN »ŠPITAL« (HOSPITAL) IN VRŠAC IN THE XIXth CENTURY

Mihajlo STANIVUKOVIĆ

Until the end of the XVIIIth century Vršac had two municipalities: Serbian and German. They were united into one in the year 1794. However, there was also a hospital-»špitalj«, i.e. two hospitals. German, established in 1766, and Serbian founded in 1779. The hospital fund of the German »špitalj« was governed by German municipality, and the Serbian one was directed by the Serbian Orthodox municipality. The revenue of both »špitalja« (hospitals) was realized from many sources: testaments, incomes collected during different charitable dance parties and carnivals, as well as from many donations.

In the year 1859 the German hospital's fund amounted to 561 forints and 75 kreuzers, and the Serbian one was 8.699 forints and 13 kreuzers (it was the testament of Vasilije Demetrović from 1807). At the same time the hospitals were poorhouses, too.

In the eighth decade of the XIXth century (1873) the German and the Serbian »špitalji« — hospitals were united, and then the German »špitalj« had become a town's hospital. So-called German »craft špitalj« was added to that hospital with its inventory of 2 rooms and 22 beds, and together with 3 rooms and 24 beds of the German »špitalj« it made a total of five rooms and 46 beds which were placed at the disposal of the town's hospital. The Serbian »špitalj« was situated near the cemetery and soon it became a poorhouse. The municipality had bought up that building from the Serbian Orthodox municipality.

MEDICINSKI LEKSIKON NA LATINSKOM JEZIKU IZ 1578. GODINE

Marko VIŠIĆ

Istorijski arhiv u Zrenjaninu raspolaže izvesnim brojem retkih i vrlo značajnih dela za izučavanje istorije medicine. Jedno od takvih dela je i nav. leksikon. Prikaz tipografije, sadržaj dela, te ocena stila i jezika data je u »Ulaznici«, časopisu Centra za kulturu u Zrenjaninu, br. 44/45, 1975, god. U ovom će se članku prevesti poglavlje o melanholiji i gripu.

Prevod naslova leksikona priloženog na fotografiji (slika 1) glasi:



Slika 1.

Novi priručnik
 O lečenju gotovo
 Svih specifičnih
 BOLESTI, knjiga nepoznatog autora,
 goleme učenosti, preko vredna i
 neuporediva, sada na svetlo dana izdata od
 Gašpara Vulfija u Tiguru

U Tiguru, god. 1578.

Leksikon poseduje sledeća poglavlja:

1. De dolore capitis (o glavobolji)	— — — — —	1
2. De vertigine (o slepoci)	— — — — —	6
3. De phrenitide (o deliriju)	— — — — —	7
4. De apoplexia (o nesvestici)	— — — — —	10
5. De lethargo (o ukočenosti)	— — — — —	13
6. De caro (o telu)	— — — — —	15
7. De paralyysi (o paralizi)	— — — — —	15
8. De spasmo canino (o psećem grču)	— — — — —	19
9. De convulsione (o grču uopšte)	— — — — —	21
10. De incubo (o mori)	— — — — —	23
11. De epilepsia (o epilepsiji)	— — — — —	24
12. De melancholia (o melanholiji)	— — — — —	28
13. De catarrho (o kataru)	— — — — —	31
14. De ophthalmia (o očnoj bolesti)	— — — — —	33
15. De debilitate visus (o slabljenju vida)	— — — — —	36
16. De cataracta (o katarakti)	— — — — —	39
17. De haemorrhagia (o krvarenju)	— — — — —	42
18. De angina (o gripu)	— — — — —	45
19. De tussi (o kašlju)	— — — — —	48
20. De asthlate (o astmi)	— — — — —	51
21. De pleuritide (o upali pluća)	— — — — —	54
22. De sputo sanguinis (o izbacivanju krvi)	— — — — —	61
23. De phthisi (o sušici)	— — — — —	65
24. De palpitatione cordis (o lupanju srca)	— — — — —	68
25. De syncope (o nesvestici)	— — — — —	69
26. De cholera (o koleri)	— — — — —	71
27. De imbecilitate ventriculi (o slabosti stomaka)	— — — — —	73
28. De singultu (o štucanju)	— — — — —	78
29. De bulimo (o gladi)	— — — — —	80
30. De canina appetentia (o preteranom apetitu)	— — — — —	82
31. De hepatitis inflammatione (o zapaljenju jetre)	— — — — —	82
32. De hepatitis debilitate (o slabljenju jetre)	— — — — —	85
33. De morbo regino (o sifilisu)	— — — — —	87
34. De hepatitis obstructione (o zatvaranju jetre)	— — — — —	90
35. De hydrope (o morskoj bolesti)	— — — — —	91
36. De spleneticis (o slezini)	— — — — —	95
37. Contra rugitus et fluentem aquam e regione lienis (protiv šumova i optoka vode u predelu slezine)	— — — — —	97
38. De dolore colico pituita (o stomačnoj sluznoj bolesti)	— — — — —	98
39. De colica a flatibus (o sluzi u disajnim organima)	— — — — —	102
40. De colico a bile (o sluzi u žuči)	— — — — —	103

41. De fluxu cerebrali (o moždanoj tečnosti)	— — — — —	104
42. De lienteria (o srdobolji)	— — — — —	104
43. De dysenteria (o disenteriji)	— — — — —	106
44. De tenesmo (o nadimanju stomaka)	— — — — —	112
45. De fluxu hepatico (o jetrenom soku)	— — — — —	114
46. De fluxu pestinentiali (o kožnom soku)	— — — — —	116
47. De mingendi difficultate (o poteškoćama u mokrenju)	— — — — —	116
48. De dysuria et stranguria (o dizuriji i teškoćama u mokrenju)	— — — — —	117
49. De calculo (o kamencu)	— — — — —	119
50. De urinae ardore (o upaljenosti mokraćne bešike)	— — — — —	123
51. De mixtu sanguinis (o mešanju krvi)	— — — — —	125
52. De diabete et involuntario urinae effluvio (o dijabetu i nekontrolisanom izlivu mokraćne)	— — — — —	127
53. De vermibus (o glistama)	— — — — —	129
54. De haemorrhoid. supressionone (o sprečavanju hemoroida)	— — — — —	131
55. De haemorrhoidum fluxu nimio (o prevelikom naviranju hemoroida)	— — — — —	132
56. De ani exitu (o ispadanju dvanaestopalačnog creva)	— — — — —	133
57. De matricis exitu (o ispadanju materice)	— — — — —	134
58. De mensibus sistendis (o redovnim menstruacijama)	— — — — —	135
59. De mensium provocatione (o izazivanju menstruacije)	— — — — —	137
60. De rhagadibus (o raseklinama ili ragadama)	— — — — —	141
61. De mola uteri (o pokretanju materice)	— — — — —	142
62. De hernia (o kili ili bruhu)	— — — — —	142
63. De arthritide (o gihtu)	— — — — —	144
64. De elephantiasi vera (o elefantizmu)	— — — — —	147
65. De cutis excoriatione (o opadanju kože)	— — — — —	149
66. De rubore et pustulis faciei (o crvenilu i prištevima na licu)	— — — — —	150
67. De dolore (o bolu)	— — — — —	150

Kao što je u prvom članku istaknuto, nav. leksikon je pisan poznom srednjovekovnom latinštinom. Stil i sastav rečenica su prilagođeni stručnom tekstu, te s literarne strane nije značajan.

Glavni povod nastanka ove knjige, odnosno priručnika, po rečima priređivača, leži u nastojanju i velikoj želji da se pomogne ne samo medicini kao disciplini, nego prvenstveno narodu, što se želelo postići kratkim opisom bolesti, njezinog istorijata, posebno iscrpnim uputstvom o lečenju iste.

Da se ne bi posumnjalo u naučnu valjanost leksikona, dovoljno je podsetiti da se nepoznati autor uvek poziva na svetske autoritete u pogledu lečenja pojedinih bolesti, kao što su Hipokrat, Galen i ostali velikani kasnijih vremena. Kad nam autor daje istoriju bolesti, neprestano su mu pred očima lapidarni Cels, Corpus Hippocraticum, Elije, Aecije i drugi autoriteti. Navedeno će najbolje ilustrovati prevedena poglavlja:

O melanholiji (De melancholia 28—31)

Melanholija je česta bolest mozga i glave, a kad se užari, jače zagreva krv. Pošto se krv zagreje, melanholičari najvišeg stupnja veoma se

muče i postanu crveni po celom licu. Kad se crvenilo pojača, počne se razlivati po celom telu. U nekih se ponekad pojave i mehurići. Drugi pak zbog bolesti slezine ili jetre dobijaju melanholičnu krv u celom telu. Treća vrsta melanholije naziva se hipohondrična. Njezine pojave i simptome preneo je Aecije iz knjige (Hipokratove?) o melanholiji. Nešto je i Aurelijan pribeležio u Hronikama.

U početku bolesti, da bi se odstranili uzroci, treba upotrebljavati ulje pomešano s kvasinom-oksihordinom, ili sredstva s više sastojaka, kao što je hamomila. Gotovo svi preporučuju flebotomiju, tj. rezanje vene na glavi, a tek kao drugo i treće sredstvo srednju venu.

Hipokrat u knjizi o devicama piše da device mogu postati melanholične ako se odupiru menstrualnom čišćenju: k tome mnogo više ako gore od ljubavi. Melanholija udovice obično napada dok im dušu izjedaju brige i žalosti. Naime, u njih zbog jakog duševnog uzbuđenja mozak radi i stoga slabi; od materice k srcu teče pokvarena krv i tako upropašćuje dušu. U njih treba otvoriti venu ispod šake ili dotično mesto ponavljajući nekoliko puta puštanjem krvi treba gnječiti. Odobrava se i probadanje vene koja izlazi između napršnjaka i malog prsta ili između srednjeg i napršnjaka. Ako bol nastavi i dalje, vena se na spoljnoj strani rastavi. Zatim treba napraviti široki prorez na veni: ako je krv zgusnuta, treba je jednom ili više puta odstranjivati.

Hranu treba spravljati od svakodnevnih namirnica: dobro pečeni pšenični kruh i belo malo miomirisno vino. Neminovno se moraju izbegavati preterano jelo, piće bez hrane, i na kraju povrće. S vremena na vreme treba upotrebljavati klistire . . .

O gripu (De angina, p. 45—48)

Grip je zapaljenje grla i mišića koji se nalaze pri završetku arterija, a obuhvata i vanjske predele mozga. Mučnina se pojavljuje latentno i pričinja veoma velik poremećaj. Kad nam se zeva i jezik pobeli, nastupa fibra, te tako otpočinje put slabljenja koji se očituje i naviranjem »vode« na nos. Ukoliko se u početku preduzmu preventivne mere, bol će biti umanjen (slika 2 i 3).

Stoga dakle treba u samom početku bolesnike smestiti u prilično prostranu i toplu prostoriju, postavljajući ih u krevet, tako da im glava bude nešto uspravljena.

Hrana mora biti tečnija i neka se prihranjuju samo toliko da zadovolje minimalne potrebe egzistencije. Neka se odreknu svega onoga što podstiče na piće, kao što je vino i sve ono što je toplo. Neka izbegavaju glutinate koji, premda preterano ne uzbuđuju, ipak već zatvorenim porama ne dozvoljavaju otkrećivanje. U prvim danima bolesti krv treba pročistiti, te se stoga moramo pridržavati sledećeg uputstva: gravidne žene kojima prestaje menstruacija grip ponekad napada. U trudnice krv se može pročistiti bez ikakvog straha do osmog i devetog meseca, više-manje dok se ne pojave znaci flebotomije — flekanja. Krv se pročišćava s manje uspeha ukoliko je plod veći, tj. posle sedmog meseca trudnoće. Ukoliko gravidna žena ima i dalje menstruaciju, daleko će se lakše odstraniti krv iz posteljice: tada postoji opasnost od nastupa gripa i pobačaja deteta. U onih koje nisu trudne i menstruacija ne nastupa razrezaće

DE ANGINA.

tum quia fortius est. Dissoluta enim liquoribus, non coacta in pilulas pharmaca, magis conveniunt, propter diffusibilitatem deglutendi.

Gargarisma. D V M hæc sunt gargarismis utendum est, initio quidem repellentibus, deinde admixta vi resoluente & detergente. Post etiam si fuerit opus maturantibus, atque ubi dolor grauior est, & sentitur exulceratio, lenientibus. Horum materiam & compositionem repetes ex libro 8. Actij. Recentiores medici iisdem etiam utuntur.

℞ decoctionis rosarum siccat. ℥ iij. diamoron ℥ ij. ex forbis, cornis, moris rubi aut alioqui immaturis, è granatis acidis poterit ex primi succus, & quarta parte sacchari, aut melis rosarum dulcorari: dianucum & diamora initio dissoluantur in duplo liquore astringente, quales sunt superadisti succi. Decoctum rosarum, plantaginis, sorborum, cornorum, mellis, spilorum & similibus astringentium, vel in aliquis inde distillatis.

Conseruæ sunt cornorum, sorborum, mellis, spilorum, mororum immaturorum: quarum ℥ j. in duplo liquore astringente dissoluta, reprimentem gargarismum efficit. Et hic quoque laudandus reprimendo & leniendo.

℞ suc.

DE ANGINA. 47

℞ succi expressi è calsia fistula ℥ j. decoctio rosarum aut aquæ plantaginis lymphiti, prurullo, salicis ℥ ij. vel decocti ichelsten ℥ ij. aquæ turbe, cornis, aut mellis distillate ℥ iij. misce pro gargarismo.

℞ T augetur morbus, ita repellentium modus minuendus est, & augendus resoluentium, itaque plus mellis admiscemus, vtimurque hyromelitæ plus minusue dilato, in quo rosæ, plantago, nenuphar præbullierint, syrupo rosarum, syrupo etiam de papauere, de nenupharæ, aut etiam de iu:ubis, ubi fluxio tenuior est.

℞ Vbi ijs remedijs nihil proficimus, venæ sub lingua incidendæ sunt. Alij ex Asclepiade & Archigene venam frontis, & quæ ad angulum oculi pertinet Hippocrates tertio de morbis, venam quæ sub mammis est, nonnulli venam ceruicis. Verum tutius est post vniuersalem euacuationem perseverante malo, cucurbitulas cum scarificatione ad initia ceruicis affigere, &c. Postea venas sub lingua, vel phleboto mo aperire, vel scalpello scarificare. Sanguis iisdem locis quibus cucurbitulæ affigi possunt. Quæ ubi detractæ fuerint, cucurbitulæ inducuntur, perpetuo virium habitatione.

De cinere hirundinum, humano stercore,

Slika 2.

se vena u visini kolena, izvući dovoljno krvi i tako u ručnu venu koja je zahvaćena bolešću preneti flebotom. Ovaj savet vredi i za mnoge druge bolesti koje napadaju žene. Ako se pak u drugim slučajevima manifestuju znaci punine, tj. gnojenja, tada će se, ukoliko je oteklina osrednja, krv pustiti iz sredine lakta; ako se pojavljuju bolovi glave, krv će se pustiti iz manje rane; ako je rana šira, mnogo se gubi snage; ako je uža ističe tanji mlaz krvi i debljina ostaje.

Čak i zimi, kada su angine pritajene, otklanjanje krvi mora biti manje, ali ubod veći. U ostala pak doba neka se krv pušta više, a rana ureže uže. Kukurbitule namestiti prema knjigama o kukurbitulama.

Stomak neka bude smekšan laganim štrcaljkama (klistirima), mnogo više ako se radi o fibri. U štrcaljke treba rastvoriti divljeg cimeta ili »katoličke« tuste hijere. Dejstvo hijere (biljke) potpuno je provereno. Naime, kada je grip u Rimu mnoge ugušio i kao kuga pritiskao celi grad, lečnici su pronašli ovaj lek tako da su oni koji su posle lakšeg obeda uzimali prašak hijere spravljen u pilule od sebe otklonili opasnost od tako srtašne smrti. Malo starija flebotomija leči se jačim štrcaljkama u koje se rastvori nekoliko ampula hijere dijakolokinti. No, kao što je ranije rečeno, pre nego što upotrebimo jače štrcaljke treba se služiti slabijim da stari gnoj umekšaju i polako odstranjuju . . .

canino, & alijs quæ melli mixta, aut aliter pre-
parata, anginæ conueniunt, lege postremis
libros Galeni de simplicibus: vt de Asellis & a-
lij remedijs, commentarios nati & rous.

**Asperitas
gutturis.**
L Enies dolorem & asperitatem gutturis a-
qua, in qua mica panis albissimi coxerit, ad
panis ita coctus vehementer exprimitur, col-
luatur os succo. Eodem modo è furfurum tu-
tici pinguium cremore. Lac etiam per se, ma-
cilago, seminis cydoniorû, lini, althææ, aut hu-
Sorani efficacissimus gargarismus.

**Sorani gar-
garismus
ad asperita-
tem.**
℞ Liquiritiæ recentis rasæ & conquisita
ræ ℥ iij. mellis ros. ℥ j. aquæ fontanæ ℥ ℥. ℞. co-
quantur omnia ad crassitudinem, è colatura
fiat gargarismus. Penidia quoque in lacte di-
soluta, pitisanæ succus, hordeatum, lac amy-
gdalarum dulcium, similiter valent gargarisa-
do. Maturantia.

℞ sicuum pinguium ℥ iij. hyssopi p. j. sat
decoctio ad dimidiam, colatura colatur.

**In metu
suffocatio-
nis.**
ANGINOSI sæpissimè periculò suffocatio-
nis laborant. Quod si periculum inde natum
est, quia erupit tumor, & sanies in pulmonem
& cor defluxit, desperatio est, nisi summe be-
neficio naturæ adiuuentur: alioqui sæpe fit, vt
cum nimis increuerit tumor, omnino inter-
cipiat vias spiritales, vbi certa mors est, nã
occurramus. Itaque extremo malo extrema
remedia

remedia sunt tentanda. Repetenda sectio vena
carum sub lingua Cucurbitula magna & cum
multa flamma in initio ceruicis affigenda est. Col-
lum & thorax onere leuanda sunt, atque in un-
guento oleo de liijs, aut fenugræco. Caput ijs
extollendum est vt propè sedent. Aer frigidus
introducendus est. Locus sit lucidus & perspi-
catus. Cucurbitulæ quoque in pulpis scapula-
rum, in mento & maxillis: Alij etiam in futu-
ris coronali, & sub mammis coaptant. Rafis e-
tam, vesicante phænigmo vititur, initio cerui-
ca. Tumque gargarismis acrioribus vtendum
est, vt hydromelite in quop. j. hyssopi, aut origa-
ni coxerit, aut radix gentianæ, cucumeris agre-
stis, iij. Aut.

℞ seminis sinapi ℥ iij. conquisissentur & in
aëto accerrimo macerentur, incorporentur
cum modico melle, deinde dissoluantur in ℥
℥. melle ad gargarismum.

QVOD si ijs artibus nihil proficimus, vlti-
mo auxilio Asclepiadis vtendum est, tum e-
tiam omnium ferè Medicorum. Hiante ore lin-
gua deprimatur, culter ligneus acutus inda-
tatur guttur, vt tumor disrumpatur, tũ pronò
capite sanies repurgetur. Vbi in faucibus ma-
gnus est tumor, vellicandus est vnguibus,
aut operiendus ferro.

Alij spongiæ partem ad magnitudinẽ auel-

Quæ famo-
rem fam-
pag.

3(6)

postave cevčice, uz prorez grla, na početku vrata. Potom vene pod jezi-
kom ili nožićem otvoriti ili skalpelom raseći. Sangvifuge, cevčice za istek
krvi, mogu se postaviti na istom mestu gde i kukurbitule. Kada se skinu,
odmah se stavljaju kukurbitule, neprestano vodeći računa o snazi bo-
lesnika.

Angina se leči praškom lasta, izmetom ljudi i drugim sredstvima, s
medom pomešana ili drukčije spravljena, o čemu čitaj poslednje knjige
Galenove o jednostavnim bolestima i lekovima . . .

MEDICAL LEXICON WRITTEN IN LATIN FROM 1578

Marko VIŠIĆ

The author communicates the review of the book which can be found in the
Historical Archive in Zrenjanin. The book, i. e. lexicon is divided into 67 sections,
and the author have translated two of them: melancholy and angina (influenza).
The lexicon was written by an unknown author and represented the scientific
knowledge accumulated in the XVIth and in previous centuries, i. e. it was worked
out as a handbook for physicians.

Conceits and ideas of that time, and some quotations of Hippocrates and
other medical authorities of the ancient and of that time are stated in the section
on melancholy.

A very interesting part is the one describing influenza and, in spite of the
old-fashioned therapeutic methods of that time, the unknown author gives a com-
plete clinical picture of angina and influenza describing influenza as a very serious
epidemic disease. Conclusions could be drawn from the inscriptions that physicians,
even in that time, were well acquainted with the clinic of epidemic and cold disea-
ses. That fact pointed out that influenza was the earliest separated disease treated
as a separate nosologic unit.

Slika 3.

O gargarizmi

U početku gargarizme treba upotrebiti lek za suzbijanje, a potom
dodati sredstvo za rastvaranje i čišćenje. Posle toga, ako ustreba, upo-
trebiti lekove za dozrevanje, a ako je bol jači i stane opažati gnoj iz jabu-
čice, upotrebiti i lekove za ublažavanje. O ovome se može naći građa u
tekstu »Kata tomus« iz knjige četrdeset treće, glava osma, od Aecija. Leč-
nici iz kasnijeg perioda njome su se takođe služili.

Uzmi osam ampula tečnosti skuhane suve ruže, sedam sirupa od
oskoruše, drena, duda, ili još nedozrele kupine; iz ljutog nara može se
iscediti sok, tome dodaj kao četvrti deo šećera ili ružinog meda . . .

Ukoliko se bolest povećava, treba smanjiti sredstva za odstranjiva-
nje, a povećati sredstva za rastvaranje. Stoga ćemo pomešati više meda,
upotrebiti: rastvor hidromelite u kojem će se prekuhati ruže, bokvice i
nenufar, sirup ruža, sirup od maka, nenufara i vrba, kod kojih je teč-
nost bolja.

Ukoliko ovim lekovima ništa ne postignemo, treba pod jezikom ra-
seći vene. Drugi smatraju da treba držeći se Asklepijada i Arhogena raseći
venu na čelu. Hipokrat u trećoj knjizi o bolesnicima kaže da treba otvoriti
venu koja seže do oka; neki venu ispod prsiju, a drugi vratnu venu. Sva-
kako je sigurnije da se posle potpunog odstranjenja (krvi), bojeći se zla,